

УДК 159.955.4 : 37.012.1

УСТИМЕНКО Тетяна Анатоліївна,
*професор кафедри менеджменту освіти Полтавського
обласного інституту післядипломної педагогічної
освіти імені М.В. Остроградського,
кандидат психологічних наук, доцент*

СПРОБА РЕФЛЕКСІЇ ОСВІТНІХ ВИКЛИКІВ У ПАРАДИГМІ БАГАТОВИМІРНОГО ПІДХОДУ

Стаття присвячена аналізу нових суспільних явищ та умов, що значущим чином впливають на освітній процес. Встановлюється принципова важливість розгляду перспектив і пріоритетів освіти в парадигмі культури. Пропонується понятійні дихотомії для рефлексії напрямків розвитку освітнього процесу та професійної майстерності освітян.

Ключові слова: *освіта, культура, методологія, новація, традиція.*

XXI століття не тільки хронологічно перенесло нас у нову добу, а дійсно породило нові виклики для освіти та освітян. Оскільки навчання є одним із найважливіших засобів трансляції досвіду та соціалізації індивіда, воно завжди детермінується моделлю культури. Сучасна трансформація культурного простору, цінностей, значень і інструментів культури до багатовимірності робить неминучими суттєві зміни в системі освіти, змушує до пошуків нових ідей як у філософії освіти, так і в педагогіці [3; 4].

Розкрити актуальні вже «на вчора» виклики для освіти можна через систему антитез, дихотомій, діалектика яких визначає формат педагогічного процесу та ієрархію складових майстерності освітянина.

Дихотомія «Знання чи віра?» У цій дихотомічній парі і поняття «знання», і поняття «віра» вживаються в найширшому

значенні. Знання – тобто освіченість, компетентність, поінформованість, т.п. Віра – не лише основа релігійного світогляду, а особистісна установка на довіру, на прийняття без аргументів. Очевидно, що епоха освіти як роздавання «багажу знань» зараз відступає. Знання еволюціонують значно швидше за будь-яку процедуру їхнього узагальнення, викладу, опанування. Сьогодні навіть цілком компетентні фахівці не здатні «знати» все, що стосується фаху. Ніякий лікар не володіє всіма знаннями з медицини, ніякий кінокритик не передивиться всіх фільмів, ніякий кулінар не може засвоїти всі рецепти. Більше того, сучасна людина переважним чином користується речами, принцип дії яких для неї залишається невідомим: планшет, GPS-навігатор, аерогриль і багато іншого. Перехід від парадигми «знань» до парадигми «віри» змушує визнати, що й місія вчителя повинна трансформуватися. «Вчитель, якого ждуть» – це Вчитель, якому вірять!

Дихотомія «філософія чи методологія?». Освіта пройшла тривалий шлях і наполегливо прагнула алгоритмізувати процедуру навчання. «Велика дидактика» Коменського була не першим, але найяскравішим прикладом реалізації цього завдання. Далі акцент на метод тільки зміцнювався. Кожна педагогічна думка, теорія доводилася до стану послідовної системи, методології. Тому сьогодні ефективний вчитель прагне перш за все оволодіти «методиками»! Саме так він планує своє професійне зростання і розвиток майстерності. Поширюються запити на розробки уроків різного типу і виховних заходів за актуальними темами. Журнали публікують детальні програми тренінгів, бізнес-структури від освіти пропонують курси, що навчають методикам формування позитивних якостей, організації особистісного часу і простору, надійним алгоритмам досягнення успіху. Намітився очевидний догмат «результативних» прийомів навчання над рефлексією контекстних (читай культурних) умов розвитку особистості. Однак, потрібно розуміти, що педагогічний метод, прийом – це кінцевий етап і практична складова освітянської концепції, яка в своїй основі є світоглядним продуктом. Якщо освіта базується на концепції «людина людині – брат», то, однозначно, ситуація навчання буде зорієнтована на гуманістичні ідеали; якщо ж вихідна установка «людина людині – вовк», то й методологія буде виглядати відповідним чином. Тому, при наявності надійних, перевірених багаторічною практикою методів навчання та виховання, пріоритет у підготовці освітян має бути наданий світоглядним, філософським темам.

Дихотомія «Романтизм чи прагматизм?». Суть цієї дихотомії зводиться до складної дискусії щодо традицій та інновацій в освіті. Відповідно, педагог змушений обирати між статусами «новатора» і «консерватора». Як має себе відчувати сучасний освітянин, щоб успішно виконувати свою місію? Сьогодні ми опинилися у своєрідній пастці реального, життєвого протиріччя: з одного боку, свобода експериментів і всіляких реформ у суспільному житті, з іншого – загроза руйнації будь-яких норм і самого принципу конвенціональності у взаємодії між людьми. Це дає наслідки в усіх сферах – в економіці, політиці, у тому числі – і в освіті. Таке протиріччя вимагає вирішення, і перш за все – нормування, окультурення самої стихії інноваційних перетворень.

Кардинальні інноваційні зміни в сучасній освітній практиці змусили психолого-педагогічні науки до критичного, рефлексивного ставлення до власних теоретичних підстав. У сучасній педагогіці, психології відбулася своєрідна «понятійна катастрофа» – одні поняття втратили свій категоріальний статус, виявилися простими ідеологічними штампами (типу: всебічний розвиток, гармонійна особистість), інші – «попливли», стали аморфними, втратили свої чіткі обриси (наприклад, майже всі поняття з галузі «виховання особистості»).

Парадоксально, але суттєвою характеристикою інноваційних процесів можуть стати ідеї, виведені з багатьох традицій минулого. «...Повільно, століттями зусиль, створюється традиція. Вершин творчості народ досягає нелегко. До них веде довгий і важкий шлях поступового сходження. Кожний крок уперед стає можливим тільки тому, що зроблено попередній. Втрачаються традиції і суспільство скочується вниз. Але горе тому, хто обмежується тільки охороною традиції. Якщо учинити так, це означатиме, що й традиції, яку охороняють, недовго залишилося жити. Немає традиції поза безперестанною творчістю, поза затвердженням її в найдосконаліших досягненнях, що відповідають характеру часу ...» [2, с. 73].

Отже, традиції та інновації можна й необхідно розглядати як особливо значимий культурний та історико-педагогічний феномен, тому що саме завдяки їхній взаємодії не лише освіта, але й всі інститути суспільного життя в епоху соціальних потрясінь і реформ залишаються здатними до сталого саморозвитку.

Сьогодні є очевидним зв'язок між якісною освітою, моральним, патріотичним вихованням і перспективою побудови громадянського суспільства, ефективної економіки та безпечної держави. Для країни,

яка орієнтується на динамічний і стійкий шлях розвитку, життєво важливо створити і зберегти баланс традиції та інновації в освіті.

Процес формування особистості визначається насамперед зусиллями самої людини, і втручання проти її волі в цей процес, нав'язування чужої думки заважає становленню суверенної особистості, перетворює людину на просту технічну функцію соціальної структури. Тому система освіти, за висловом В.С. Біблера, повинна ставити мету формування «людини культури» [1]. Людина культури – це людина, що сприймає готові знання не механічно, вона бачить і розуміє процес їхнього виникнення, їхню значущість, уміє осмислювати їх. Така людина здатна відтворювати різні типи мислення, готова до спілкування з представниками інших менталітетів, спроможна оперувати ідеальними конструкціями і системами символів різних культур.

Узагальнюючи все вищезначене, головні орієнтири освітньої практики та вдосконалення майстерності освітянина в сучасних умовах бачаться так:

- освіта повинна бути, перш за все, практикою свободи спочатку в осмисленні та обговоренні життєвих ситуацій, а потім в соціально значимій дії;
- метою всіх педагогічних зусиль повинен бути життєвий світ учня, невід'ємним елементом культури якого є критичне мислення;
- адекватним засобом досягнення цієї мети виступає діалог (полілог), а ключовою складовою педагогічної майстерності – здатність до співпраці, спілкування та рефлексії.

Література

1. Библер В.С. Диалог культур и школа XIX века / В.С. Библер // Школа диалога культур. Идеи. Опыт. Проблемы. – Кемерево, 1993. – 43 с.
2. Конев В.А. Человек в мире культуры (Культура, человек, образование) / В.А. Конев. – Самара, 2000. – 345 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Монографія / С.Д. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
4. Особистість в освіті: парадигма культури: монографія / В.В. Зелюк, В.Ф. Моргун, Т.А. Устименко. – Полтава: АСМІ, 2011. – 212 с.